

28 may Respublika Günüdür

AZƏRBAYCAN DÖVLƏTÇİLİYİNİN TƏMƏL PRİNSİPLƏRİNİ AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİNİN İDEOLOJİ SİSTEMİ TƏŞKİL EDİR

Dövlət Arxivində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə aid sənədlər 1918-ci ilin mayından 1920-ci ilin aprelinə qədər olan fəaliyyət dövrünü əhatə edir. Bu gənc bir dövlət üçün çox qısa zaman olan müddəti təhlil edəndə çox böyük işlərin görüldüyünün şahidi olursan. Bakıda Dövlət Universitetinin təsis edilməsi, Şuşada pulsuz xəstəxananın açılması, epidemiyaya qarşı mübarizə və qaçqınlara tibbi yardımın təşkili, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması haqqında sənədlər, Qərbi Avropa, Amerika, Almaniya və Sovet Rusiyasında diplomatik nümayəndəliklərin yaradılması və s. barədə təqribən iki min sənəd vardır. Belə ki, ədliyyə, daxili işlər, hərbi idarəetmə, dövlət strukturları, əmək, torpaq və dövlət mülkiyyəti, neqliyyat, maliyyə, ticarət və sənaye nazirlikləri haqqında çox mühüm tədqiq ediləsi sənədlər mövcuddur. İstanbulda Azərbaycan nümayəndə heyətinin rəhbəri M.Ə. Rəsulzadənin respublikanın xarici işlər naziri M.Hacinskiyə məlumatı, İstanbulda Azərbaycan Cümhuriyyətinin İstanbuldakı fəvqəladə və səlahiyyətli nümayəndəsi Ə.Topçubaşovun diplomatik söhbətləri haqqında qeydlər, Paris Sülh Konfransında Ə.Topçubaşovun Azərbaycan müstəqilliyi, iqtisadiyyatı və etnik tərkibi haqqında memorandumları və digər çox əhəmiyyətli tarixi və irsi sənədlər vardır. Bir sözlə, bütün bu dövrlərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xalqımızın zəruri tələblərlə işlərinin bünövrə daşlarını qoyduğunu və müasir Azərbaycanın layiqli sələfi olduğunu təsdiq edir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti gərgin və mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitdə cəmi 23 ay fəaliyyət göstərmişdir. Sonrakı nəsillərin yaddaşında və xalqımızın tarixində ən parlaq səhifələrindən əbədi yer tutub. Bu gün müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin təməl prinsiplərini təşkil edən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideoloji sistemi nə qədər pozitiv mahiyyətə malik olduğunu sübut edir və ölkəmizi daha da gücləndirir, müasir Azərbaycanı bir zəmin kimi daha uqurlu gələcəyə yol göstərir. 1918-ci il mayın 28-də Şərqdə qurulan ilk demokratik respublika—Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti öz qısa ömrü ərzində bir çox sahələrdə həyata keçirdiyi islahatlarla Azərbaycan tarixində mühüm bir mərhələnin əsasını qoymuşdur. AXC demokratik dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, hərbi quruculuq sahələrində atdığı əhəmiyyətli addımlarla qısa müddətdə xalqımızın tarixində silinməz iz buraxdı, milli dövlətçilik ənənələrinin bərpası işində böyük rol oynadı, tarixi irs yaratdı. Beləliklə, əsrin əvvəlində Azərbaycan dünya birliyində ilk addımlarını atdı, dövlət xarici siyasət prinsipləri formalaşdı və bu siyasət kursu dostluq və əməkdaşlığa əsaslanırdı. Bu dövrün tələbini bəlkə də irəli gədən siyasət Azərbaycan Milli Şurasının qəbul etdiyi İstiqlal Bəyannaməsində də əksini tapmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti millət, məzhəb, sinif və cins fərqi görmədiyini və vətəndaşların siyasi hüquqlarını təmin etdiyini bütün dünyaya bəyan etdi. Bu insan hüquqlarının etibarlı təmini və dünyada hüquq demokratiya dövlət quruculuğunun bəyanı idi. Ən əsası isə Xalq Cümhuriyyəti bəşəri dəyərləri ehtiva edən dövlət kimi mövcud olduğu dövrdə xalqımızda azadlıq, müstəqillik fikirlərini daha da gücləndirdi və onu gələcəyə üçün əvəzə-dilməz miras qoydu. Bu müstəqillik zəmini o qədər güclü və real əsaslara malik idi ki, düz 70 illik əsərdən sonra yenidən gün kimi doğdu. XX əsrin 90-cı illərində Sovet Birliyinin dağılması ilə nəticələnən milli hərəkat nəticəsində Azərbaycan qüdrətli azadlıq hərəkatı ilə ikinci dəfə öz müstəqilliyinə qovuşdu.

Ulu öndər Heydər Əliyev AXC-nin tarixi əhəmiyyəti barədə deyir: "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması bizim vaxtilə itirilmiş dövlətçiliyimizi bərpa etdi. Eyni zamanda, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması xalqımızın tarixində ilk dəfə demokratik prinsiplər əsasında müstəqil Azərbaycan dövlətinin, hökumətinin yaranmasını əsasını qoydu... Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qısa bir zamanda gördüyü işlər yüksək qiymətləndirilir. Ümüdlənirəm ki, bu dövr Azərbaycan tarixində parlaq səhifələr kimi daim yaşayacaq və gələcək nəsillər də ilk Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətinə yüksək qiymət verəcəklər".

Beləliklə, 28 May. Bu günün xalqımız hər il böyük təntənə ilə qeyd edir. Çünki həmin gün—1918-ci il mayın 28-də—Gülüstan və Türkmənçay müqavilələrindən sonra müstəqilliyini itirən, yüz illərdən artıq müstəmləkə şəraitində yaşayan, mədəniyyəti, dili, dini sıxışdırılan Azərbaycan azadlığına çıxmışdır. 1918-ci il mayın 28-də İstiqlal bəyannaməsində Azərbaycan müstəqil dövlət olduğu elan edilirdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti müsəlman Şərqi Azərbaycanın yaranması üçün böyük mübarizələrdən keçir. Onu əldə etmək və qoruyub saxlamaq qurban tələb edir. Əldə edilmiş bu azadlıq xalqımızın böyük mübarizəsinin, onun böyük oğlu Məhəmməd Əmin Rəsulzadə başda olmaqla görkəmli ziyalı

ların mübarizə meydanına qoymalarının bəhrəsi idi. Müstəqilliyimizi qoruyub saxlamaq üçün də ciddi tədbirlər görüldü. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ilk hökumət başçısı Fətəli xan Xoyski 1918-ci il mayın 30-da teleqrafıla bütün dünya ölkələrinə Azərbaycanın müstəqil olması xəbərini elan etdi. İyun ayının 4-də Osmanlı dövləti ilə sülh və dostluq müqaviləsi bağlandı. Osmanlı dövlətinin hərbi yardımını alırdı. Beləliklə də 1918-ci il iyunun 26-da Azərbaycanın milli ordusu yaradılmağa başlandı. Azərbaycan dili dövlət dili elan edildi. Üçrəngli—göy, qırmızı, yaşıl bayrağımız yaradıldı. Türk-müsəlman Şərqi, hətta digər Avropa dövlətlərinə rəğmən ilk dəfə bizim ölkəmizdə qadınlara seçib-seçilmək hüququ verildi. Xalqımızın savadlanması üçün məktəblər, yaşlılar üçün savad kursları, türk olmayan xalqlar üçün türk dil kursları açıldı. 1919-cu ildə ən böyük ali təhsil ocağı Bakı Dövlət Universiteti açıldı. Məktəblər üçün dərslər yazıldı, kitabxanalar açıldı, onlarca qəzet və jurnal nəşr olunurdu. Mətbuat və söz azadlığı vardı. Milli muzeyimiz—"İstiqlal" muzeyi yaradıldı. Bütün bunlar gənc bir dövlət üçün sürətli inkişaf, milli şüurun formalaşması demək idi. Hamısı da qısa vaxt kəsiyində—müstəqillik zamanı əldə edilmiş uğurlar idi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti cəmi 23 ay yaşadı. Ölkəmizə şüaldan gələn təhdidlər müstəqilliyimizi təhlükə altına qoydu. Azərbaycanın müstəqillik qazanması ilə barışa bilməyən Sovet Rusiyası 1920-ci il aprelin 27-də 11-ci orduunu ölkəmizə yeritdi. Müstəqilliyimizə son qoydu. Sovet imperiyasının 70 illik əsərəti dövrü başladı. Lakin xalqımız müstəqillik uğrunda mübarizəni davam etdirdi.

Tarix XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqı üçün misilsiz bir hədiyyə bəxş etmişdi və bu qısa müddətdə çox işlər həyata keçirildi. Hər şeydən əvvəl öz milli dövlətçiliyinə qovuşmuş xalqımız istiqlalın nə demək olduğunu bir daha gördü, onun şirinliyini daddı. Bu dövlətin yaradıcıları olan M.Ə.Rəsulzadə, F.Xoyski, N.Yusifbəyli, Ə.Topçubaşov, H.Ağayev və başqa vətənpərvər istiqbalçılar gənci gündüzə qataraq milli dövlətçiliyimizin əsaslarını möhkəmləndirdilər.

Azərbaycan Milli Şurasının qəbul etdiyi "İstiqlal Bəyannaməsi" yeni yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin daxili və xarici siyasətinin başlıca prinsiplərini bütün dünyaya bildirdi. "Bəyannamədə" elan edilmiş prinsiplər—Azərbaycan xalqının öz müqəddəratını təyin etmək, insanların hüquq bərabərliyinə hörmət, bütün xarici dövlətlərlə, habelə qonşu xalqlarla dinclik və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq, bir-birinin suverenliyinə hörmətə yanaşmaq prinsipləri AXC-nin beynəlxalq nüfuzunu artırdı. "İstiqlal Bəyannaməsi" Azərbaycan demokratiyası və parlamentarizm ənənələri tarixinin ən parlaq hüquqi sənədi olaraq bu gün də öz tarixi və praktiki əhəmiyyətini saxlamaqdadır.

"İstiqlal Bəyannaməsi" bütün türk-müsəlman dünyasında, ümumiyyətlə, bütün Şərqdə, ilk dəfə olaraq Azərbaycan demokratiya idarə üsulunun—parlamentli respublikanın yaradıldığını xəbər verirdi. Gənc Azərbaycan dövləti son dərəcə mürəkkəb daxili və beynəlxalq şəraitdə "doğulmuşdu". Bakıda hakimiyyəti Stepan Şaumyanın başçılıq etdiyi daşnak-bölshevik birləşməsi ələ keçirmişdi və Azərbaycanın türk-müsəlman əhalisinə qarşı dəhşətli soyqırımına başlamışdı. Rus generalı tərəfindən silahlandırılmış erməni quldur dəstələri Şərqi Anadolunun və Qərbi Azərbaycanın aborigen əhalisinə qarşı soyqırımını davam etdirirdilər. Azərbaycan xalqının

çəlladları olan Şaumyan və Andronik albır fəaliyyət göstərirdilər. Azərbaycan xalqı fiziki cəhətdən məhv edilmək təhlükəsi qarşısında idi. Neft Bakısını ələ keçirməyə çalışan xarici qüvvələr arasında rəqabət son həddinə çatmış, bütün Cənubi Qafqaz üçün yeni təhlükə—bolşevik Rusiyasının təcavüzü yaxınlaşmışdı. Azərbaycan xalqı öz tarixinin ağır yollarında qalmışdı: ya milli qurtuluş, ya da ki, məhv ediləcək Cənubi Qafqazın etnik-siyasi xəritəsində tamamilə silinmək. Azərbaycanı müstəqil dövlət elan etmiş Cümhuriyyət xadimləri məhz belə bir tarixi şəraitdə xalqın önünə keçmiş, onun varlığını qorumaq üçün bütün qüvvələrini səfərbər etmişdilər.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyət dövrünü üç mərhələyə bölmək olar:

- 1) Tiflis dövrü (1918-ci il 2 may - 16 iyun)
- 2) Gəncə dövrü (1918-ci il 16 iyun - 16 sentyabr)
- 3) Bakı dövrü (1918-ci il 17 sentyabr - 1920-ci il 28 aprel)

Bu gərgin, çox mürəkkəb müddət ərzində dövlət quruculuğunun bütün sahələrində çox mühüm tarixi əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir. AXC-nin mövcudluğu dövründə beş hökumət kabineti fəaliyyət göstərmişdir. Bunların üçünə F.X.Xoyski, ikisinə isə N.Yusifbəyli başçılıq etmişdir. Azərbaycanın üçrəngli, ay-ulduzlu bayrağı qəbul edildi. Türk dili dövlət dili elan olundu. Məktəblər milliləşdirildi. Bakı Dövlət Universiteti fəaliyyətə başladı. İlk milli muzey — "İstiqlal muzeyi" təşkil olundu. Azərbaycan vətəndaşlığı haqqında qanun qəbul edildi. Yelizavetpol və Qaryaginin tarixi adları bərpa olunaraq yenidən Gəncə və Cəbrayıl adlandırıldı. Azərbaycan Milli Ordusu və hərbi dəniz donanması təşkil olundu. Ölkəmizin ərazi bütövlüyü qorunub saxlandı.

Dövlət quruculuğu sahəsində həyata keçirilmiş tədbirlərdən ən əhəmiyyətli Azərbaycan parlamentinin fəaliyyətə başlaması idi. 1918-ci il dekabrın 7-də saat 13:00-da H.Z.Tağıyevin qızlar məktəbinin binasında Azərbaycan parlamentinin təntənəli açılışı oldu. Bu, bütün müsəlman Şərqi və o dövrün ən demokratik prinsipləri əsasında formalaşdırılmış ilk parlament idi. Bitərəf hüquqşünas Ə.Topçubaşov parlamentin sədri, H.Ağayev isə onun müavini seçildi. Azərbaycanda yaşayan bütün millətlərin və xalqların nümayəndələri, hətta xeyənlərk ermənilərin də nümayəndələri belə orada təmsil olunmuşdular.

Mövcud olduğu dövrdə parlament özünün 145 iclasını keçirmişdir. Bütün iclaslarda parlament "İstiqlal Bəyannaməsi"nin müəyyənləşdirilmiş prinsiplərinə sadiq qalaraq çox mühüm qanunlar və qərarlar qəbul etmişdi. Bu qanunlar konkret tarixi şəraitə nəzərə alaraq ölkənin ərazi bütövlüyünü təmin etmək və müstəqilliyini qoruyub saxlamaq, insan haqları və azadlıqlarının dolğun təmin olunuduğu ən müasir hüquqi-demokratik dövlət yaratmaq məzmununu özündə ehtiva edirdi. Hakimiyyətin üç qolu—qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanları formalaşdırıldı. AXC özünlün siyasi quruluşuna, həyata keçirdiyi demokratik dövlət quruculuğu tədbirlərinə, qarşısına qoyduğu məqsəd və vəzifələrə görə də Avropanın ənənəvi demokratik respublikalarından qətiyyən geridə qalmırdı.

Cümhuriyyət dövrünün öyrənilməsi zamanı yalnız müsbət deyil, o dövrdəki tarixi fikirlərin də üzə çıxarılması əhəmiyyətlidir. Tənqidi məqamlardan biri də İrəvanın paytaxt olaraq Ermənistanı gülcəzləndirməsi ilə bağlıdır. Bu məsələdə müxtəlif fikirlər mövcuddur. Lakin tarixi reallıq həqiqəti deyir. Belə ki, mayın 28-də Tiflisdə müstəqilliyimizi elan etsək də,

müstəqilliyimizi qoruyacaq və başqa güclərə qarşı duracaq gücümüz yox idi. Nə ordumuz, nə də iqtisadi gücümüz var idi. Bu baxımdan da bizim İrəvanı paytaxt olaraq verməkdən başqa yolumuz yox idi. Amma həmin qərar İrəvandan olan millət vəkilərinin iştirakı olmadan qəbul olunmuşdu və sonradan onların etirazları da nəzərə alınmadı. Çətin ki, Məhəmməd Əminin, ya da İstiqlal Bəyannaməsini qəbul edən digər liderlərin bunun qarşısını almağa gücü çatardı. Burada əsas rolunu Rusiya və Türkiyə oynayırdı, onların qərarları da bu cür olmuşdu. Yeni bu, tarixi bir zərurət idi və Azərbaycanın bunun qarşısını almaq üçün gücü yox idi.

Müsəlman Şərqi dövründə ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ölkəmizin çoxşəxslilik sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni inkişafının, xalqımızın milli oyanışı və dirçəlişi proseslərinin məntiqi nəticəsi kimi meydana çıxmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti xalqımızın siyasi şüur səviyyəsinin, intellektual və mədəni potensialının, yüksək istedad və qabiliyyətinin göstəricisi idi. 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycanın istiqlalı elan edilmişdi, Xalq Cümhuriyyətinin təşəkkül tapması və fəaliyyət göstərməsində Cümhuriyyətə rəhbərlik etmiş şəxslər—Əlimərdan bəy Topçubaşovun, Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin, Fətəli xan Xoyskinin, Həsən bəy Ağayevin, Nəsim bəy Yusifbəylinin, Səməd bəy Mehmandarovun, Əliqası Şixlinski və başqalarının böyük xidmətləri olmuşdur. Bu görkəmli dövlət xadimlərinin, vətənpərvər ziyalıların, peşəkar hərbçilərin adları xalqımızın yaddaşına əbədi həkk olunmuşdur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Avropanın demokratik dəyərləri ilə Şərqi mədəniyyətinin xüsusiyyətlərini özünə birləşdirən yeni dövlət və cəmiyyət nümunəsi idi. Cəmi 23 ay fəaliyyət göstərmişdi, ilk respublika dövründə həyata keçirilən tədbirlər müstəqil dövlətçiliyimizin əsaslarını yaradılması və gələcək inkişaf yolunun müəyyənləşdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. Demokratik hüquq və azadlıqların bərqəvr olması, etnik və dini mənsubiyyətdən asılı olmayaraq bütün vətəndaşların bərabər hüquqlarının tanınması, hətta bir çox Avropa ölkəsindən daha əvvəl qadınlara seçki hüququnun verilməsi, Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi, təhsil və mədəniyyətin inkişafına xüsusi diqqət göstərilməsi, nizami milli ordunun, təhlükəsizlik strukturlarının qurulması və sair işlər Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin yürütdüyü siyasətin miqyasını, mahiyyət və mənasını ayəni şəkildə səciyyələndirir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti xüsusan təhsilin, mədəniyyətin, ədəbiyyat və incəsənətin inkişafı sahəsində fəaliyyəti ilə yadda qalmışdır. Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi tədbirlərdən biri tədris müəssisələrinin milliləşdirilməsi idi. H.Ağayev isə onun müavini seçildi. Azərbaycanda yaşayan bütün millətlərin və xalqların nümayəndələri, hətta xeyənlərk ermənilərin də nümayəndələri belə orada təmsil olunmuşdular.

Mövcud olduğu dövrdə parlament özünün 145 iclasını keçirmişdir. Bütün iclaslarda parlament "İstiqlal Bəyannaməsi"nin müəyyənləşdirilmiş prinsiplərinə sadiq qalaraq çox mühüm qanunlar və qərarlar qəbul etmişdi. Bu qanunlar konkret tarixi şəraitə nəzərə alaraq ölkənin ərazi bütövlüyünü təmin etmək və müstəqilliyini qoruyub saxlamaq, insan haqları və azadlıqlarının dolğun təmin olunuduğu ən müasir hüquqi-demokratik dövlət yaratmaq məzmununu özündə ehtiva edirdi. Hakimiyyətin üç qolu—qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanları formalaşdırıldı. AXC özünlün siyasi quruluşuna, həyata keçirdiyi demokratik dövlət quruculuğu tədbirlərinə, qarşısına qoyduğu məqsəd və vəzifələrə görə də Avropanın ənənəvi demokratik respublikalarından qətiyyən geridə qalmırdı.

Cümhuriyyət dövrünün öyrənilməsi zamanı yalnız müsbət deyil, o dövrdəki tarixi fikirlərin də üzə çıxarılması əhəmiyyətlidir. Tənqidi məqamlardan biri də İrəvanın paytaxt olaraq Ermənistanı gülcəzləndirməsi ilə bağlıdır. Bu məsələdə müxtəlif fikirlər mövcuddur. Lakin tarixi reallıq həqiqəti deyir. Belə ki, mayın 28-də Tiflisdə müstəqilliyimizi elan etsək də,

yatında rolunun artması ilə əlaqədardır.

Biz bu gün də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tarixini, onun görkəmli şəxsiyyətlərinin fəaliyyətini dərinlən öyrənməli, ideyalarını təbliğ etməli, təcrübəsindən bəhrələnməliyik. Cümhuriyyətin tarixi təcrübəsi göstərir ki, dövlət müstəqilliyini və suverenliyi əldə etmək kifayət deyil, həm də onu bütün vasitələrlə qorumaq və möhkəmləndirmək lazımdır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Türk və İslam dünyasında ilk parlamentli respublika və ilk demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət nümunəsi idi. Müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti qısa ömründə böyük nailiyyətlər və qabiliyyətlər əldə etmişdir. İlk dəfə qadınların seçim hüququnu tanıyan və qadın — kişi bərabərliyini təmin edən Cümhuriyyət, o cümlədən milli ordu, milli pul, demokratişma, milli bank, azad seçkilər, beynəlxalq əlaqələr və beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən Azərbaycan istiqlalının rəsmiyyətlə tanınması, Azərbaycanın bütövlüyünü təmin etmək, iqtisadi islahatlar keçirmək və bir cümlə ilə desək bu gün özlərini modern hesab edən ölkələrin bir çoxunun hələ də təmin edə bilmədiyi demokratik şəraiti 97 il bundan əvvəl Müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti təmin etmişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti gərgin beynəlxalq ictimai-siyasi şəraitdə fəaliyyət göstərə bildi. Şərəflər olsun ki Müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti iki yaşına dolmadan bolşeviklərin hücumuna məruz qalıb müvəqqəti olaraq devrildi. Sovetlər Birliyi Azərbaycanı məcburi surətdə öz tərkibinə daxil etdi. Bolşeviklər tərəfindən devrilməsinə baxmayaraq istiqlal ideyası yenilmədi və M.Ə.Rəsulzadənin "BİR KƏRƏ YÜKSƏLƏN BAYRAQ BİR DAHA ENMƏZ" şüarı öz reallığını XX əsrin sonunda təsdiq etdi və nəhayət, 1991-ci ildə Sovet imperiyasının dağılması ilə Azərbaycan yenidən öz müstəqilliyini elan etdi. Ulu öndər Heydər Əliyev gərgin və mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitdə cəmi 23 ay yaşamasına baxmayaraq, Azərbaycan Demokratik Respublikasının nəsillər yaddaşında xalqımızın tarixinin ən parlaq səhifələrindən biri kimi qalacağına həmişə söyləyirdi. Cümhuriyyətin demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruluşu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə və s. sahələrdə atdığı addımlar yarımqıç qalmadı. Müstəqilliyini XX əsrin sonlarında yenidən bərpa edən dövlətimiz varislik ənənələrini yaşadı, inkişaf etdirdi. Biz həqiqətən böyük dövlətçilik irsinin varisləri müstəqilliyimizin qorunması və qüdrətli dövlətə çevrilməsi naminə hər birimizin məsuliyyət daşdığına da unutmamalıyıq.

1989-cu il sentyabrın 23-də Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti "Azərbaycan SSR-in suverenliyi haqqında" Konstitusiyaya Qanununu, 25 may 1991-ci il tarixdə isə "Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqilliyinin əsasları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununu qəbul etdi.

18 oktyabr 1991-ci il tarixdə Azərbaycan parlamenti Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktını qəbul etmiş və bu Akt daha sonra ümumxalq referendumu ilə təsdiq edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktının "Giriş" hissəsində bildirilir ki, "1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Milli Şurası İstiqlal Bəyannaməsi qəbul edərək Azərbaycan xalqının dövlət quruluşunun çoxşəxslilik ənənələrini dirçəldi... Lakin 1920-ci il aprelin 27-28-də RSFSR beynəlxalq hüquq normalarını kobudcasına pozaraq müharibə elan etmədən öz silahlı qüvvələrinin hissələrinin Azərbaycanı işğal etdi, suveren Azərbaycan Respublikasının ərazisini işğal etdi, qanuni seçilmiş hakimiyyəti orqanlarını zorakılıqla devirdi və Azərbaycan xalqının çox böyük qurbanları bahasına qazandıqı müstəqilliyə son qoydu... Bunun ardınca Azərbaycan 1806-1828-ci illərdə olduğu kimi yenidən Rusiya tərəfindən ilhaq edildi. Bütün bunlara baxmayaraq Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizəni davam etdirirdi...". Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpası haqqında "Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 1991-ci il avqustun 30-da qəbul etdiyi Bəyannamə də bu mübarizənin yekunu olmuşdur.

Aktın "giriş" hissəsinin son cümləsi də məhz belə bitir: "Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti Azərbaycan Milli Şurasının 1918-ci il mayın 28-də qəbul etdiyi İstiqlal Bəyannaməsini, Azərbaycan Respublikasının demokratik prinsiplərini və ənənələrini varisiyyətinə əsaslanaraq və "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpası haqqında" Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 1991-ci il 30 avqust tarixli bəyannaməsini rəhbər tutaraq bu Konstitusiyaya Aktını qəbul edir və müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət quruluşunun, siyasi və iqtisadi quruculuğunun əsaslarını müəyyən edir".

Bu tarixi gün Azərbaycan xalqının həyatına böyük və əlamətdar hadisə kimi daxil olmuşdur. Şərqdə ilk demokratik dövlət quruluşunu yaratmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti istiqlalıyımızı elan edərək xalqımızın müstəqillik əzmini nümayiş etdirmişdir. Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra bu bayram hər il ölkəmizdə böyük təntənə ilə qeyd edilir. Keçirilən tədbirlərdə Cümhuriyyət dövrünə bir daha nəzər salınır, onun tariximizdəki yeri və roluna ətrafı təhlil edilir, dövlət quruculuğu təcrübəsi hərtərəfli öyrənilir.

Müstəqilliyimizin bərpasının ilk illəri çətin ictimai-siyasi proseslər məngənəsində təhlükəli hal almışdı. Xarici siyasətdə yaşanan uğursuzluqlar, ölkədə hökm sürən xaos mühtiri müstəqilliyin yenidən itirilməsi təhlükəsini də gündəmə gətirmişdi. Amma 1993-cü ilin iyununda ümummilli lider Heydər Əliyevin xalqın tələbi ilə yenidən hakimiyyətə gəlməsi bütün təhlükələri aradan qaldırdı. Heydər Əliyevin malik olduğu güclü iradə, uzaqqöhrən siyasət və digər mühüm keyfiyyətlər Azərbaycan dövlətçiliyini məhv olmaq təhlükəsindən xilas etdi və beləliklə, ölkədə dövlətçiliyin yeni inkişaf mərhələsi başladı. Bu mərhələ beynəlxalq miqyasda balanslaşdırılmış xarici siyasətin yürüdülməsi, milli sərvətləri xalqın ictimai-siyasi şəraitdə cəmi 23 ay yaşamasına baxmayaraq, Azərbaycan Demokratik Respublikasının nəsillər yaddaşında xalqımızın tarixinin ən parlaq səhifələrindən biri kimi qalacağına həmişə söyləyirdi. Cümhuriyyətin demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruluşu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə və s. sahələrdə atdığı addımlar yarımqıç qalmadı. Müstəqilliyini XX əsrin sonlarında yenidən bərpa edən dövlətimiz varislik ənənələrini yaşadı, inkişaf etdirdi. Biz həqiqətən böyük dövlətçilik irsinin varisləri müstəqilliyimizin qorunması və qüdrətli dövlətə çevrilməsi naminə hər birimizin məsuliyyət daşdığına da unutmamalıyıq.

1989-cu il sentyabrın 23-də Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti "Azərbaycan SSR-in suverenliyi haqqında" Konstitusiyaya Qanununu, 25 may 1991-ci il tarixdə isə "Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqilliyinin əsasları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununu qəbul etdi.

18 oktyabr 1991-ci il tarixdə Azərbaycan parlamenti Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktını qəbul etmiş və bu Akt daha sonra ümumxalq referendumu ilə təsdiq edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktının "Giriş" hissəsində bildirilir ki, "1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Milli Şurası İstiqlal Bəyannaməsi qəbul edərək Azərbaycan xalqının dövlət quruluşunun çoxşəxslilik ənənələrini dirçəldi... Lakin 1920-ci il aprelin 27-28-də RSFSR beynəlxalq hüquq normalarını kobudcasına pozaraq müharibə elan etmədən öz silahlı qüvvələrinin hissələrinin Azərbaycanı işğal etdi, suveren Azərbaycan Respublikasının ərazisini işğal etdi, qanuni seçilmiş hakimiyyəti orqanlarını zorakılıqla devirdi və Azərbaycan xalqının çox böyük qurbanları bahasına qazandıqı müstəqilliyə son qoydu... Bunun ardınca Azərbaycan 1806-1828-ci illərdə olduğu kimi yenidən Rusiya tərəfindən ilhaq edildi. Bütün bunlara baxmayaraq Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizəni davam etdirirdi...". Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpası haqqında "Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 1991-ci il avqustun 30-da qəbul etdiyi Bəyannamə də bu mübarizənin yekunu olmuşdur.

Qalxımız yeni tarixi şəraitdə öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ümummilli liderimiz

Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Xalq Cümhuriyyətinin ənənələrini əsas tutaraq, müstəqil Azərbaycan dövlətini yaratdı və ulu öndərin siyasi kursu sayəsində Azərbaycan Respublikası Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətindən fərqli olaraq, mürəkkəb vəziyyətdə öz müstəqilliyini və suverenliyini qorumağı və möhkəmləndirməyi bacardı, dövlətçiliyin qorunması üçün qətiyyətli tədbirlər görüldü, ölkədə davamlı ictimai-siyasi sabitlik bərpa edildi. Bu gün möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu prosesi uğurla davam etdirilir. Respublikamızda siyasi, iqtisadi və sosial islahatlar davamlı surətdə uğurla həyata keçirilir, ölkə iqtisadiyyatı dinamik inkişaf edir, əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi üçün təsiri tədbirlər görüldü. Xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyev müstəqilliyin qorunmasını vacibliyi və xüsusi əhəmiyyəti barədə deyib: "Müstəqillik bizim üçün ən böyük sərvətdir, ən böyük dəyərdir. Ancaq müstəqilliyi əldə etmək onu qoruyub saxlamaqdan, möhkəmləndirməkdən daha asandır. Bu gün Azərbaycan sözün əsl mənasında müstəqil ölkədir, biz həm daxilə, həm də xaricə müstəqil siyasət aparırıq... Bizim siyasətimiz Azərbaycan xalqının maraqlarına xidmət göstərir. Azərbaycan xalqının maraqlarının qorunması, Azərbaycan dövlətinin möhkəmləndirilməsi, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi mənim üçün və bilərəm ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün ən başlıca vəzifədir, ən başlıca məqsəddir".

Dövlət başçısı növbəti illərdə Azərbaycanı idarə etməyin strategiyasını bəyan etməklə yanaşı, xalqımızda siyasi və sosial-iqtisadi uğurlar seriyasının davamı olaraq bizi zəngin irsi ilə təminat verir. Hazırda paytaxtla yanaşı, regionlarda baş verən iqtisadi inkişaf, şəhər həyatının və insanlığın sosial durumunun yaxşılaşdırılması ilə bağlı görülən işlər bunu bir daha sübut edir. Bu gün Azərbaycan yerləşdiyi bölgədə əsas inkişaf məkanı olmaqla nəhəng transmilli infrastruktur layihələrini icra edir, heç bir regional layihə Azərbaycanın iştirakı olmadan reallaşmır, ölkəmiz Avropanın enerji təhlükəsizliyində son dərəcə vacib faktora çevrilib və ən etibarlı tərəfdaşdır. Ölkəmizin bölgədə və dünyada iqtisadi və siyasi arenalarda mövqeləri güclənir. Müstəqilliyimizin və ideoloji dayanağımızın daha da möhkəmləndirilməsini, vətəndaş həmrəyliyinin bərpasını təmin etməyə çalışırıq. Azərbaycanın dövlətinin milli maraqlarının qorunması, tarixi irsə bağlılıq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin müasir və müstəqil Azərbaycanı miras qoyduğu dəyərlərə sahib çıxmaq, onlara hər zaman hörmətə yanaşmaq kimi müqəddəs prinsip dayanır.

Ölkə rəhbəri, ulu öndərin layiqli siyasi varisi İlham Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qəbul etdiyi və bizi azadlıq mübarizəsi üçün miras qoyduğu dövlət təmsil edən bayrağımızın əhəmiyyəti barədə deyib: "Bizim bayrağımız gürur mənbəyimizdir. Bizim bayrağımız canımızdır, ürəyimizdir. Bu gün Azərbaycan hər bir yerində dövlət bayrağı dalğalanır. Azərbaycan ərazi bütövlüyünü bərpa edəndən sonra milli dövlət bayrağımız bu gün hələ də işğal altında olan torpaqlarda qaldırılacaq. Bizim bayrağımız Dağlıq Qarabağda, Xankəndidə, Şuşada dalğalanacaq. O günü biz hər an öz işimizlə yaxınlaşdırmalıyıq və yaxınlaşdırırıq. Eşq olsun, Azərbaycan bayrağına! Yaşasın, Azərbaycan!"

Emin SÖRDAROV,
Azərbaycan Respublikası
Dövlət Arxivinin direktoru.